

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات عربی

موضوع :

بررسی ادبیات کودک در شعر
دو شاعر فلسطینی ابوسلمی و احمد دُجُبُور

استاد راهنما:

دکتر محمد مهدی سمتی

استاد مشاور:

دکتر محمد علی سلمانی

پژوهش و نگارش : سکینه صیادی

مهر ماه ۱۳۹۱

تقدیم به پدر و مادرم

که به من درس :

تواضع،

مهربانی،

عشق.

اخلاق.

و صداقت

آموختند

تقدیر و تشکر :

خدایا تو را سپاس می‌گویم که مرا از ظلمت جهل رهایی و به من توانایی دادی تا یاد بگیرم. خدایا اگر لطف و عنایت تو نبود، اگر رحمت و عطف و مهربانی تو نبود، گام‌هایم در آغاز از حرکت می‌ایستاد و اگر نام تو نبود در فراز و نشیب زندگی، بارها بر زمین می‌خوردم. پس تو را سپاس می‌گویم که شکر و سپاس‌گزاری سزاوار توست.

در اینجا وظیفه خود می‌دانم از تمام اساتید بزرگواری که در این دوره، شاگردی ایشان نصیب من شد و همواره مشوق و یاریگر من بوده‌اند تشکر نمایم. به ویژه از جناب آقای دکتر محمد مهدی سمتی که استاد راهنمای این رساله بوده‌اند و در تهیه آن از زحمات شبانه روزی و راهنمایی‌های بی‌دریغ و مشفقانه ایشان برخوردار بوده‌ام و همچنین از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر محمد علی سلمانی که راهنمایی‌ها و نظرهای سودمندشان رهگشای من بود؛ از استادان محترم جناب آقای دکتر محمد موسوی و دکتر علی بیانلو که داوری این رساله را بر عهده داشته‌اند و زحمت بررسی و مطالعه آن را با توجه به مشکلات زیاد بر خود هموار داشته‌اند نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

از پدر و مادر مهربان و بزرگواری که با تحمل مشکلات فراوان باعث شده‌اند من راحت‌تر و با آرامش خاطر بیشتری درس بخوانم سپاس‌گزاری می‌کنم و برای تمام این عزیزان از درگاه خداوند بزرگ، سلامتی و سربلندی آرزو می‌کنم.

چکیده :

کودکان امروز سازندگان جامعه‌ی فردا می‌باشند، به همین دلیل چگونگی پرورش آن‌ها نقش مؤثری در توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه خواهد داشت. ادبیات کودکان از ابزارهای مؤثر در رشد و تکامل کودک است که دارای اشکال متعددی همچون داستان، نمایشنامه، سروده، شعر و ... می‌باشد. این نوع ادبی گرچه دارای سابقه‌ای طولانی می‌باشد، ولی نگاه علمی جدی به آن پس از قرن‌ها صورت پذیرفت. ادبیات کودکان از نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم حرکت رو به رشد خود را در سرزمین‌های عربی آغاز کرد. در میان کشورهای عربی، فلسطین از فعالان عرصه ادبیات کودک می‌باشد. از پیشگامان این نوع ادبی در ادبیات فلسطین می‌توان به ابوسلمی و احمد دحبور اشاره کرد. این دو شاعر سهمی انکار ناپذیر در گسترش حوزه ادبیات کودکان فلسطین داشته‌اند و به دفاع از کودکان اشعاری سروده‌اند. ابوسلمی یکی از دیوان‌هایش را با نام «أغانی الأطفال» به سروده‌های کودکان اختصاص داده است. احمد دحبور نیز از جمله شاعرانی است که با استفاده از هنر شاعری خویش به کودکان توجه کرده است. مشهورترین تألیفاتش در این زمینه «الضواری و عیون الأطفال» و «حکایة الولد الفلستانی» است. پژوهش حاضر به بررسی محتوایی اشعار دو شاعر ابوسلمی و احمد دحبور با اتکا بر آثاری که برای کودکان به نگارش درآورده‌اند می‌پردازد. نتایج به دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که این دو شاعر از طریق آثارشان به دنبال تحقق صحیح هدف‌های تربیتی، اجتماعی و آموزشی در نسل پویای فلسطین می‌باشند. به همین جهت در آثارشان به اکثر مضامین ادبیات کودک از جمله مضامین دینی، وطنی، اجتماعی و آموزشی توجه کرده‌اند.

کلید واژه: ادبیات کودک، شعر کودک فلسطین، ابوسلمی، دحبور.

الملخص:

أطفال اليوم هم بناء الغد في المجتمع. لذلك تؤثر كيفية تربيتهم في تنمية المجتمع الثقافية و الاجتماعية و السياسية و الاقتصادية أثراً هاماً. ادب الأطفال يُعتبر إحدى أدوات تطور في نمو الأطفال. بحيث لها اشكال مختلفة و هى الرواية، المسرحية، القصيدة. على رغم من أن هذا النوع له تاريخ طويل و لكنّ النظرة العلمية الجاد تمت فيها بعد قرون. بدأ أدب الاطفال ينمو في النصف الثاني من القرن التاسع عشر يكتسب مكاناً رفيعاً في الأراضى العربية وبالأخص في ادب فلسطين.

جدير بالذكر، أن أباسلمى و احمد دحبور يُعتبران من رواد هذا الأدب في فلسطين؛ و هما دورٌ حاسم في تطور هذا الفن بفلسطين و قد كتبا قصائد للحمايه عن الاطفال. قد خصص ابوسلمى احدى دواوينه بإسم «أغاني الأطفال» لقصائد الأطفال. كذلك احمد دحبور يُعدُّ من الشعراء الذين أولوا إهتماماً بالأطفال في أعمالهم الأدبية و من أشهر تأليفاته في هذا المجال «الضوارى و عيون الأطفال» و «حكاية الولد الفلسطيني» آثار احمد دحبور يكون من تأليفاتها في هذا المجال.

تهدف هذه الرسالة إلى تحليل المحتوى في الأعمال الشعرية لدى الشعراء الفلسطينيين أبوسلمى و احمد دحبور اعتماداً على الأعمال الخاصة بالأطفال. تدل النتائج المحاصلة من هذا البحث على أن الشعراء المذكورين يتابعان من خلال آثارهما الأهداف التربوية و الإجتماعية و التعليمية في الجيل الفلسطيني النشط. لذلك نراهما يعتنيان بأكثر المضامين الخاصة لأدب الأطفال كالمضامين الدينية و الوطنية و الإجتماعية و التعليمية.

الكلمات الرئيسية: أدب الأطفال، شعر الطفل بفلسطين، ابوسلمى، دحبور.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
	فصل اول: کلیات تحقیق
۵.....	۱-۱- تعریف موضوع.....
۶.....	۲-۱- سابقه تحقیق.....
۷.....	۳-۱- کلمات کلیدی.....
۷.....	۴-۱- سوالات پژوهشی.....
۸.....	۵-۱- روش تحقیق.....
	فصل دوم: سیری در اوضاع سیاسی، فرهنگی، اقتصادی فلسطین و ادبیات آن
۱۱.....	۱-۲- مرحله نخست از سال ۱۸۶۰ تا ۱۹۰۷م:.....
۱۱.....	۱-۱-۲- شرایط سیاسی:.....
۱۲.....	۲-۱-۲- شرایط اقتصادی:.....
۱۲.....	۳-۱-۲- شرایط فرهنگی:.....
۱۳.....	۲-۲- مرحله دوم از سال ۱۹۰۸-۱۹۱۸م:.....
۱۳.....	۱-۲-۲- شرایط سیاسی:.....
۱۴.....	۲-۱-۲- اعلامیه بالفور سال ۱۹۱۷م:.....
۱۴.....	۲-۲-۲- شرایط اقتصادی:.....
۱۴.....	۳-۲-۲- شرایط فرهنگی:.....
۱۴.....	۲-۳-۱- آموزش و پرورش در عصر سرپرستی انگلستان:.....
۱۵.....	۳-۲- مرحله سوم از سال ۱۹۲۶ تا ۱۹۴۷م:.....
۱۵.....	۱-۳-۲- شرایط سیاسی:.....

- ۱۵..... ۲-۳-۱-۱- انتخاب سرزمین فلسطین به عنوان میهن یهودیان: .....
- ۱۵..... ۲-۳-۱-۲- انقلاب بین سال‌های ۱۹۳۶-۱۹۳۹ م: .....
- ۱۶..... ۲-۳-۲- شرایط اقتصادی: .....
- ۱۷..... ۲-۳-۳- شرایط فرهنگی: .....
- ۱۷..... ۲-۴-۱- مرحله چهارم: از سال ۱۹۴۸ تا ۱۹۶۰ م: .....
- ۱۷..... ۲-۴-۱- شرایط سیاسی: .....
- ۱۷..... ۲-۴-۱-۱- فاجعه سال ۱۹۴۷ م و تشکیل دولت یهود: .....
- ۱۸..... ۲-۴-۲- شرایط اقتصادی: .....
- ۱۸..... ۲-۴-۱-۲- تأثیر فاجعه سال ۱۹۴۷ م بر اقتصاد فلسطین: .....
- ۱۹..... ۲-۴-۲-۲- شرایط اقتصادی پس از سال ۱۹۴۸ م: .....
- ۱۹..... ۲-۴-۲-۳- اقتصاد فلسطین در دهه ۱۹۶۰ م: .....
- ۱۹..... ۲-۴-۳- شرایط فرهنگی: .....
- ۲۰..... ۲-۵-۱- مرحله پنجم: بارزترین رویدادهای سیاسی فلسطین از سال ۱۹۶۰ م به بعد: .....
- ۲۰..... ۲-۵-۱-۱- حادثه‌ی سال ۱۹۶۷ م: .....
- ۲۰..... ۲-۵-۲- انتفاضه: .....
- ۲۱..... ۲-۵-۱-۲- انتفاضه اول: .....
- ۲۱..... ۲-۵-۲-۲- عوامل موثر بر شکل‌گیری انتفاضه اول: .....
- ۲۲..... ۲-۵-۲-۳- انتفاضه دوم: .....
- ۲۳..... ۲-۵-۳- تأسیس دولت خودمختار فلسطین: .....
- ۲۳..... ۲-۵-۴- توافق نامه وای ریور در سپتامبر ۱۹۹۹ م: .....
- ۲۳..... ۲-۵-۵- افزایش رشد ساکنان عرب در فلسطین: .....
- ۲۴..... ۲-۵-۶- شرایط سیاسی سال ۲۰۰۴ م: .....
- ۲۴..... ۲-۶-۱- بارزترین حوادث اقتصادی فلسطین از سال ۱۹۶۰ م به بعد: .....
- ۲۴..... ۲-۶-۱- اقتصاد فلسطین سال ۱۹۶۷ م: .....

- ۲۵..... ۲-۶-۲- اقتصاد سال ۱۹۷۳م: .....
- ۲۵..... ۳-۶-۲- تأثیر توافق نامه اسلو بر اقتصاد فلسطین: .....
- ۲۶..... ۴-۶-۲- محاصره اقتصادی فلسطین: .....
- ۲۶..... ۵-۶-۲- اقتصاد فلسطین بین سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۹م: .....
- ۲۷..... ۶-۶-۲- تأثیر انتفاضه اول بر اقتصاد فلسطین: .....
- ۲۸..... ۷-۶-۲- تأثیر انتفاضه دوم بر اقتصاد فلسطین: .....
- ۲۸..... ۸-۶-۲- سیاست اقتصادی اسرائیل در سرزمین‌های اشغالی: .....
- ۲۹..... ۹-۶-۲- اقتصاد فلسطین در سال ۲۰۰۶م: .....
- ۲۹..... ۷-۲- شرایط فرهنگی فلسطین از سال ۱۹۶۰ م به بعد: .....
- ۲۹..... ۱-۷-۲- آموزش و پرورش فلسطین در عصر معاصر: .....
- ۳۰..... ۲-۷-۲- تأثیر انتفاضه بر اوضاع فرهنگی فلسطین: .....
- ۳۰..... ۸-۲- فلسطین: .....
- ۳۱..... ۹-۲- تعریف ادبیات مقاومت: .....
- ۳۱..... ۱-۹-۲- پیدایش و ظهور ادبیات مقاومت: .....
- ۳۲..... ۲-۹-۲- شعر مقاومت فلسطین: .....
- ۳۳..... ۱-۲-۹-۲- ویژگی‌های شعر مقاومت فلسطین: .....
- ۳۳..... ۲-۲-۹-۲- عمده ترین مضامین شعر فلسطین: .....
- ۳۴..... ۳-۲-۹-۲- تقسیم بندی مراحل شعر فلسطینی: .....
- ۳۴..... ۱-۳-۲-۹-۲- دوره اول: پیش از صدور اعلامیه بالفورتا سال ۱۹۱۷م: .....
- ۳۵..... ۲-۳-۲-۹-۲- ویژگی شعر در دوره حکومت عثمانی در شام: .....
- ۳۵..... ۲-۲-۹-۲- دوره دوم پس از صدور اعلامیه بالفور (۱۹۱۷-۱۹۴۸م): .....
- ۳۶..... ۱-۲-۲-۹-۲- بارزترین شاعران این دوره: .....
- ۳۶..... ۲-۲-۲-۹-۲- ویژگی شعر در دوره قیمومیت بریتانیا بر فلسطین: (۱۹۲۲-۱۹۳۶م): .....
- ۳۷..... ۳-۲-۲-۹-۲- مضمون شعر این دوره: .....

- ۳۷..... ۲-۹-۲-۳-دوره سوم : دوره پس از تشکیل رسمی دولت اسرائیل (۱۹۴۸-۱۹۶۷م.).
- ۳۸..... ۲-۹-۲-۳-۱-ویژگی شعر این دوره:
- ۳۹..... ۲-۹-۲-۳-۱-۱-شعر مقاومت فلسطینی بعد از سال ۱۹۴۸م.:
- ۴۰..... ۲-۹-۲-۳-۲-مضمون شعر این دوره :
- ۴۱..... ۲-۹-۲-۳-۳-بارزترین شاعران این دوره :
- ۴۱..... ۲-۹-۲-۴-دوره چهارم پس از شکست اعراب از اسرائیل (بعد از ۱۹۶۷م.):
- ۴۲..... ۲-۹-۲-۴-۱-ویژگی های شعر این دوره :
- ۴۴..... ۲-۹-۲-۴-۲-مضمون شعر این دوره:
- ۴۴..... ۲-۹-۲-۴-۳-بارزترین شاعران این دوره :
- ۴۵..... فصل سوم : زندگی نامه ابو سلمی و احمد دحبور.....
- ۴۷..... ۳-۱-زندگی نامه ابوسلمی:
- ۴۸..... ۳-۱-۱-تحصیلات :
- ۴۸..... ۳-۱-۲-وفات:
- ۴۸..... ۳-۱-۳-لقب:
- ۴۹..... ۳-۲-آثار:
- ۴۹..... ۳-۲-۱-آثار شعری:
- ۵۰..... ۳-۲-۱-۱-ویژگی های شعرش قبل از فاجعه :
- ۵۰..... ۳-۲-۱-۲-ویژگی آثارش بعد از مهاجرت :
- ۵۱..... ۳-۲-۱-۴-ویژگی های هنری شعر ابوسلمی:
- ۵۱..... ۳-۲-۱-۵-مضمون شعر ابوسلمی:
- ۵۲..... ۳-۲-۲-آثار نثری:
- ۵۳..... ۳-۳-ارتباط با معاصرانش:
- ۵۳..... ۳-۴-اسلوب ابوسلمی:
- ۵۵..... ۳-۴-۱-عاطفه:

- ۳-۴-۲- موسیقی تقلیدی : ۵۵
- ۳-۴-۳- قافیه تقلیدی : ۵۶
- ۳-۴-۴- عوامل موثر در شکوفایی استعداد ابوسلمی : ۵۶
- ۳-۴-۵- جایگاه شعری ابوسلمی : ۵۶
- ۳-۴-۶- جایگاه شاعری ابوسلمی : ۵۷
- ۳-۴-۷- فعالیت‌های سیاسی ابوسلمی : ۵۷
- ۳-۵-۵- زندگی احمد دحبور : ۵۸
- ۳-۵-۱- تحصیلات : ۵۸
- ۳-۵-۲- مذهب : ۵۹
- ۳-۵-۳- لقب : ۵۹
- ۳-۵-۴- زندگی ادبی : ۵۹
- ۳-۶-۶- آثار دحبور : ۶۰
- ۳-۶-۱- الضواری و عیون الأطفال : ۶۰
- ۳-۶-۲- کشیء لا لزوم له : ۶۱
- ۳-۶-۳- اختلاط الليل والنهار : ۶۱
- ۳-۶-۴- بغير هذا جئت : ۶۱
- ۳-۶-۵- مجموعه‌ی کسور عشریة : ۶۱
- ۳-۶-۶- آی بیت : ۶۲
- ۳-۷-۷- ویژگی اشعار احمد دحبور : ۶۲
- ۳-۷-۱- شعر آزاد : ۶۳
- ۳-۸-۸- مضامین شعر دحبور : ۶۵
- ۳-۹-۹- عوامل تأثیر گذار در شعر دحبور : ۶۵
- ۳-۹-۱- شخصیت‌های تأثیر گذار در دحبور : ۶۶
- ۳-۹-۱-۱- مادرش : ۶۶

- ۶۶..... ۳-۹-۱-۲- تأثیر داستان الزیر سالم بر دحبور: .....
- ۶۶..... ۳-۹-۱-۳- شاعر موریس قبیق : .....
- ۶۷..... ۳-۹-۲- تأثیر پذیری دحبور از سیاب در اسطوره: .....
- ۶۷..... ۳-۱۰- انتشار قصاید شاعر: .....
- ۶۷..... ۳-۱۱- اسلوب دحبور: .....
- ۶۷..... ۳-۱۱-۱- تناس : .....
- ۶۸..... ۳-۱۱-۲- تناس از قرآن کریم: .....
- ۶۸..... ۳-۱۱-۳- تناس از فرهنگ ادبی قدیم و جدید: .....
- ۶۹..... ۳-۱۱-۴- به کار گیری واژه‌های عامیانه: .....
- ۶۹..... ۳-۱۱-۵- به کار گیری ضرب‌المثل‌ها در شعرش: .....
- ۶۹..... ۳-۱۱-۶- تکرار: .....
- ۷۰..... ۳-۱۱-۷- تدویر.....
- ۷۰..... ۳-۱۱-۸- گرایش رمزی : .....
- ۷۱..... ۳-۱۲- تأثیر پذیری دحبور از شاعران: .....
- ۷۱..... ۳-۱۲-۱- تأثیر پذیری از ادگار آلن پو: .....
- ۷۱..... ۳-۱۳- ارتباط شاعر با نقد: .....
- ۷۲..... ۳-۱۴- دیدگاه دحبور در مورد آثار و شعرش: .....
- ۷۲..... ۳-۱۴-۱- نظر دحبور در مورد شعر: .....
- ۷۳..... ۳-۱۵- فعالیت‌ها: .....
- ۷۳..... ۳-۱۶- جایگاه دحبور: .....
- ۷۳..... ۳-۱۷- دیدگاه شاعران در مورد دحبور: .....
- ۷۳..... ۳-۱۷-۱- نورا الجیزاوی: .....
- ۷۵..... فصل چهارم: تاریخچه ادبیات کودکان.....
- ۷۸..... ۴-۱- کودکی.....

- ۷۹..... ۱-۱-۴-مراحل کودکی: ۷۹
- ۷۹..... ۲-۱-۴-اهمیت کودکی: ۷۹
- ۸۰..... ۳-۱-۴-دیدگاه اسلام درباره کودکی ۸۰
- ۸۰..... ۱-۲-۴-توجه اسلام به کودک بعد از تولد: ۸۰
- ۸۰..... ۱-۱-۲-۴-توجه اسلام به امر تغذیه کودک: ۸۰
- ۸۱..... ۲-۱-۲-۴-توجه به محبت به کودک: ۸۱
- ۸۱..... ۳-۱-۲-۴-توجه به مراقبت از کودک: ۸۱
- ۸۱..... ۴-۱-۲-۴-توجه به امر تربیت و آموزش کودک: ۸۱
- ۸۲..... ۳-۴-تعریف ادبیات کودک ۸۲
- ۸۲..... ۴-۴-انواع ادبیات کودکان: ۸۲
- ۸۳..... ۱-۴-۴-ادبیات منظوم کودک: ۸۳
- ۸۳..... ۱-۱-۴-۴-شعر کودک: ۸۳
- ۸۳..... ۲-۱-۴-۴-لالایی: ۸۳
- ۸۴..... ۳-۱-۴-۴-شعرهای روایی یا منظومه: ۸۴
- ۸۴..... ۴-۱-۴-۴-متل: ۸۴
- ۸۴..... ۵-۱-۴-۴-ترانه‌های عامیانه: ۸۴
- ۸۵..... ۲-۴-۴-ادبیات مثنوی کودکان: ۸۵
- ۸۵..... ۱-۲-۴-۴-قصه: ۸۵
- ۸۵..... ۲-۲-۴-۴-داستان: ۸۵
- ۸۵..... ۳-۲-۴-۴-افسانه: ۸۵
- ۸۵..... ۴-۲-۴-۴-حکایت: ۸۵
- ۸۶..... ۵-۴-فلسفه ادبیات کودکان: ۸۶
- ۸۶..... ۶-۴-اهداف ادبیات کودکان: ۸۶
- ۸۷..... ۷-۴-اسلوب ادبیات کودک: ۸۷

- ۸۸-۴-۸-اهداف مضمون در ادبیات کودکان:.....
- ۸۹-۴-۹-پیدایش ادبیات کودکان:.....
- ۸۹-۴-۹-۱- فولکلور:.....
- ۹۰-۴-۹-۲-ادبیات کودکان در اروپا:.....
- ۹۱-۴-۹-۲-۱- قرن هفدهم:.....
- ۹۲-۴-۹-۲-۲- قرن هیجدهم:.....
- ۹۳-۴-۹-۲-۳- قرن نوزدهم:.....
- ۹۳-۴-۹-۲-۴- قرن بیستم:.....
- ۹۳-۴-۹-۲-۵- قرن بیست و یکم:.....
- ۹۴-۴-۱۰-۱-پیشگامان ادبیات کودکان در اروپا:.....
- ۹۴-۴-۱۰-۱-۱- هانس کریستن اندر سن:.....
- ۹۴-۴-۱۰-۲- لویس کارول:.....
- ۹۵-۴-۱۰-۳-دانیال دیفو:.....
- ۹۵-۴-۱۰-۴-برادران گریم:.....
- ۹۵-۴-۱۱-۱-منابع ادبیات کودکان در بین عربها:.....
- ۹۵-۴-۱۱-۱- ترجمه:.....
- ۹۶-۴-۱۱-۲- تألیف:.....
- ۹۶-۴-۱۱-۳- تقلید از میراث عربی:.....
- ۹۶-۴-۱۱-۴- تقلید از منابع اسلامی:.....
- ۹۶-۴-۱۱-۴-۱- قرآن کریم:.....
- ۹۶-۴-۱۱-۴-۲- زندگی نامه‌ی پیامبر و حدیث:.....
- ۹۷-۴-۱۲-۱-ادبیات کودکان در نزد عربها:.....
- ۹۸-۴-۱۲-۱-نمونه‌هایی از ادبیات کودک در دوره قدیم:.....
- ۹۸-۴-۱۲-۱-۱- جایگاهی که کودک را بار وجودی، اقتصادی و مسئولیت اجتماعی:.....